

Пуковник др Миљан Милкић, виши научни сарадник
Институт за стратегијска истраживања, Београд

ДЕВИНСКИ СПОРАЗУМ 1945. ГОДИНЕ: ВОЈНОДИПЛОМАТСКА БОРБА ЗА ЗАПАДНЕ ГРАНИЦЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Апстракт: У чланку се анализирају војнодипломатски преговори вођени у Девину између југословенских и савезничких војних представника у циљу ближег одређења начелних одлука усвојених потписивањем Београдског споразума. Аутор указује на сложене околности у којима су се преговори одвијали. Чланак је писан на основу докумената из Архива Југославије, објављене архивске грађе и литературе.

Кључне речи: Јулијска крајина, Трст, Југославија, Девински споразум, Велика Британија, Сједињене Америчке Државе.

Уласком јединица Југословенске армије у Трст 1. маја 1945. године избила је криза у односима између југословенске владе и влада САД и Велике Британије.¹ Споразумом о Јулијској крајини који је потписан 9. јуна 1945. године у Београду криза је пацификована и омогућени су услови да се у наставку преговора дефинише статус спорне територије, као и да се регулише присуство југословенских војних ефектива.² Примена одредби Београдског споразума била је главна тема преговора између југословенских представника и представника савезничке војне управе у Италији и Јулијској крајини. Састанак је почео 13. јуна 1945. у 10 сати пре подне у Главном штабу

---

¹ Miljan Milkić, *Tršćanska kriza u vojno-političkim odnosima Jugoslavije sa velikim silama 1943–1947* (Beograd: INIS, 2012), 65–80.

² *Истао*, 81–103.

13. британског корпуса у дворцу Девин (итал. Duino)³ крај Трста. Преговарачи са југословенске стране били су начелник Штаба Југословенске армије генерал Арсо Јовановић, генерали Коча Поповић, Срећко Манола, Душан Кведер, Јакоб Авшич, као и помоћник министра спољних послова генерал Владимир Велебит. С друге стране били су присутни представници савезничке војне управе у Италији и Јулијској крајини, на челу са генералом Морганом (William Duthé Morgan), начелником штаба врховног заповедника савезничких снага на Медитерану (Alied Force Headquarters). Генерал Морган је на почетку састанка рекао да је циљ састанка да се прецизирају детаљи у вези са споразумом постигнутим у Београду између југословенског Министарства иностраних послова и британског и америчког амбасадора.⁴ Дневни ред састанка предложио је генерал Јовановић: разграничење спорне територије; питање контингента југословенске војске на спорној територији; питање југословенске војне мисије код савезничког Врховног штаба на спорној територији (код Осме армије); питања у вези са цивилном влашћу која већ постоји на спорној територији; привредни односи на окупационој територији; питање употребе комуникације са југословенске стране окупираних зона; питање југословенског ратног плена; питање кретања становништва преко источне стране демаркационе линије и на крају, као девето питање поставио је потребу искључења сваке италијанске ингеренције на окупираној територији.

Генерал Морган је 13. јуна почео састанак са југословенским представницима указујући да би волео да се најпре постигне споразум о питањима која још нису била решена, односно, о граничној линији и размештају југословенског одреда који ће остати на спорној

---

³ „Zapisnik sa sastanka, Duino 13. juna 1945. godine”. Архив Југославије, ф. 836 (КМЈ), I-3-d/22. Miljan Milkić, *Tršćanska kriza u vojno-političkim odnosima Jugoslavije sa velikim silama 1943–1947* (Београд: INIS, 2012), 103–107. Миљан Милкић, „Споразуми о Јулијској крајини 1945”, у: *1945. крај или нови почетак?* Уредник Зоран Јањетовић, (Београд: Институт за новију историју Србије, Музеј жртва геноцида, 2016), 141–160. Miljan Milkić, “Yugoslavia and Italy, 1945–1947: Yugoslav Policies and Strategies in the Trieste Crisis”, in: *Italy's Balkan Strategies (19th–20th Century)*, Edited by Vojislav G. Pavlović, (Belgrade: Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, 2014), 267–279.

⁴ „Zapisnik sa sastanka, Duino 13. juna 1945. godine”. АЈ, ф. 836 (КМЈ), I-3-d/22, стр. 1.

територији.⁵ Морган је као основу за преговоре имао припремљен меморандум са мапама у прилогу који је предао југословенској делегацији. Појаснио је да се овај меморандум разликује од Београдског споразума утолико што је њиме предвиђено успостављање британско-америчке мисије за везу. Пошто је југословенска делегација прочитала меморандум и прегледала мапе у прилогу, Коча Поповић и Арсо Јовановић су указали на читав низ питања које је требало решавати, а која нису садржана у понуђеном предлогу. Даљу дискусију прекинуо је генерал Поповић предложивши да наставе рад држећи се тачака Београдског споразума. Сматрајући да је то главно питање, генерал Морган је предложио да се најпре одреде границе демаркационе линије. После утврђивања дневног реда, о питању разграничења спорне територије говорио је и генерал Јовановић. Он је изнео југословенски став о томе да Југословенска армија учествује у окупацији заједно са савезничким војскама и да у складу са тим питање успостављања граница не треба постављати као стратешко, већ да треба размотрити економске, етнографске, привредне разлоге, односно, потребе становништва. Тумачење које је Јовановић изнео подразумевало је да југословенска влада пристаје на граничну линију, али да су амерички и британски амбасадор обећали да ће граница утврђена споразумом у Београду бити измењена, узимајући у обзир услове и чињенице на терену и да је то и једини смисао и циљ њиховог доласка на преговоре у Девину. Тражио је од генерала Моргана да пренесе фелдмаршалу Александеру (Harold Rupert Leofric George Alexander), команданту савезничких снага у Средоземљу, југословенске захтеве базиране на економским и саобраћајним принципима. Морган је указивао на то да он нема овлашћења да одобрава исправке граничне линије, али да савезничка војна управа неће правити потешкоће цивилном становништву да се слободно креће преко демаркационе линије. У циљу лакшег кретања становништва, Јовановић је тражи и измену границе код Сежане и Базовице. Морган је одбацио могућност измена на том делу границе уз изражавање уверења да фелдмаршал Александер на то неће пристати, као и да постоји проблем да се схвате југословенски захтеви, с обзиром на чињеницу да је југословенска влада пристала на

---

⁵ Исто.

ту границу, а да затим „тражи не мале, него главне измене те линије”.⁶ Објаснио је да нема економских и саобраћајних разлога за промену, јер ће људи моћи слободно да се крећу преко границе, саобраћај ће бити отворен, а пољопривредници ће моћи да прелазе и преносе своје производе. У вези са одређивањем јужне границе, генерал Јовановић је рекао да граница треба да иде планинским гребеном и да се Југославији дозволи коришћење саобраћајница на обали. Морган је навео да су директиве америчке и британске владе јасне и да читаву област поред обале треба да окупира савезничка војска. Као разлоге за корекцију на северној граници Јовановић је навео да је то једна географска целина са словеначким живљем и да границу треба повући на запад у циљу одржавања економске целине. Морган је поновио да нема никаквих изгледа да се линија повуче још више на запад.

Друга тема о којој се разговарало на састанку 13. јуна била је промена границе на сектору Пула и коришћење сидришта западно од Истре.⁷ Генерал Јовановић је тражио да савезници под своју војну контролу узму само Пулу. Прихватио је захтев генерала Моргана да савезници користе обалу северно од Пуле док не буде очишћена пулска лука, као и да савезници могу да окупирају аеродром и користе комуникације до аеродрома. Јовановић је предложио да савезници добију слободну Пулску луку, да се омогући смештај њихових војника на том сектору, али да се допусти да ту буде администрација југословенских власти. Морган је одбацио такву могућност наводећи да је наређење владе САД и Велике Британије да савезници преузму Пулу и да се ту успостави савезничка војна власт, као и да су то истовремено и наређења фелдмаршала Александера.⁸ После тога је генерал Морган прешао на питање о сидриштима, односно, на члан 3.

---

⁶ *Истио*, стр. 5.

⁷ *Истио*, стр. 6.

⁸ Тачком 1. Београдског споразума било је одређено да на територији западно од демаркационе линије, „која укључују Трст, железничке пруге и путеве који одатле воде у Аустрију преко Горице, Кобарида и Трбижа, а исто тако и Пулу и пристаништа на западној обали Истре, биће под командом и контролом Савезничког врховног команданта”. *Balkanski ugovorni odnosi 1976–1996, Dvostrani i višestрани međunarodni ugovori i drugi diplomatski akti o državnim granicama, političkoj i vojnoj saradnji, verskim i etničkim manjinama*, том II: (1919–1945), urednik Momir Stojković. Beograd: Službeni list SRJ, 1998, 666.

Београдског споразума у којем је наведено да ће извесна подручја на западној граници Истре припасти савезницима. Генерал Морган је пристао на југословенски предлог да се савезницима дозволи коришћење сидришта западно од Истре, а да савезници на тим деловима не уводе своју администрацију. Договорено је да савезницима имају право да интервенишу у случају неких проблема, али није прихваћен предлог генерала Јовановића да један од закључака састанка у Девину буде формирање комисије која би разматрала та питања.

Добијање савезничких гаранција за поштовање постојећих народних власти у Јулијској крајини и размештај југословенског одреда у највећим градовима била су два најважнија питања за југословенску делегацију на преговорима у Девину. На то указују и инструкције које је пре почетка састанка Јосип Броз преко 4. армије упутио Едварду Кардељу и Арси Јовановићу, указујући да су управо то две тачке на којима не може бити попуштања.⁹

Питање администрације у областима окупираним од стране савезника покренуто је првог дана састанка у оквиру дискусије о западној граници окупационе зоне.¹⁰ Генерал Велебит је подсетио да је југословенски министар спољних послова тражио, а да су британски и амерички амбасадор у Београду прихватили, да се савезничка војна управа прошири на западну границу како би словенско становништво које није укључено у Београдски споразум било узето под заштиту савезничких војних власти. С друге стране, савезнички представници су указивали да је амбасадор Стивенсон јасно рекао Едварду Кардељу да ће савезничка војна управа доносити процене о употреби италијанске полиције на терену, као и да је Београдским споразумом утврђено право савезничке војне управе да поставља италијанске префекте. Савезнички представници су указали на принцип да савезничка војна власт допушта функционисање оне власти која је формирана на терену и која поштено и непристрасно врши свој посао. Велебит је појаснио да југословенски захтев не подразумева потпуно преузимање администрације од стране савезника, већ да је потребно да савезници

---

⁹ „Тито за Кардеља и Арсу Јовановића (преко 4. армије)”, АЈ, ф. 836 (КМЈ), I-3-d/22, стр. 49.

¹⁰ „Zapisnik sa sastanka, Duino 13. juna 1945”. АЈ, ф. 836 (КМЈ), I-3-d/22, стр. 9.

омогуће функционисање југословенских народноослободилачких одбора организованих пре три године.¹¹ Као једину опцију генерал Морган је навео потребу да југословенска влада има поверење у савезничку непристрасност у управљању администрацијом на терену. Као своје аргументе југословенски генерали навели су да се словеначки живаљ на овој територији борио четири године у партизанском ратовању, док су Италијани били непријатељи, као и да ће становништво много боље слушати власт народних одбора, јер је то власт коју су сами бирали. Генерал Морган је био одлучан у томе да је та територија под савезничком војном влашћу и да не постоји намера да се то промени и закључио дискусију рекавши да ће савезничка војна управа предузети кораке пошто евентуално добије инструкције од својих влада, а да ће до тада наставити да управља.

Питање размештаја југословенског одреда на сектору под војном окупацијом покренуо је првог дана после паузе за ручак генерал Арсо Јовановић.¹² Он је рекао да је 2.000 југословенских војника предвиђених тачком 2. Београдског споразума превише мали континент и предложио да се повећа на најмање 3.000. Као аргументе је навео да је то велики сектор, да је Југословенска армија ослободила те крајеве и да је за време окупације на тој територији имала пет пута више трупа, као и да је потребно да Југославија учествује у окупацији заједно са савезницима. Нагласио је да треба проценити улогу југословенских трупа током савезничке акције у Италији и да треба имати у виду велике југословенске жртве. Морган је обећао да ће обавестити фелдмаршала Александра, али је и додао да не верује да ће број бити повећан. Као први задатак, Морган је навео постизање споразума у вези са смештајем и исхраном 2.000 предвиђених војника. Генерал Јовановић је навео да је то борбени ефектив који захтева

---

¹¹ У вези са формирањем органа власти видети: Metka Gombač, „Prispevek k rekonstrukciji upravnega delovanja pokrajinskega NOO v Slovenskem primorju in Trstu (1945–47)”, *Povojni čas ob meji*, uredili so Tullia Catalan, Giulio Mellinato, Pio Nodari, Raoul Pupo, Marta Verginella), (Trieste: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli Venezia Giulia; Università di Trieste, Dipartimento di Scienze Geografiche e Storiche; Regione autonoma Friuli Venezia Giulia, 2007), 211–220. Mila Orlić, „La creazione del potere popolare in Istria (1943–1948)”, *Una storia balcanica. Fascismo, comunismo e nazionalismo nella Jugoslavia del Novecento*, a cura di Lorenzo Bertucelli e Mila Orlić, (Verona: Ombre Corte, 2008), 123–151.

¹² „Zapisnik sa sastanka, Duino 13. juna 1945”. AJ, ф. 836 (KMJ), I-3-d/22, стр. 12.

своје помоћне саставе и указао да је намера југословенске стране да брине о санитетском збрињавању, као и да су југословенски војници „навикнути на специјалну исхрану”, па ће Југословенска армија врши снабдевање храном. Сматрао је да југословенски одред треба да буде у потпуности повезан са Југословенском армијом и у своју аргументацију укључио и потребу организовања физичке културе и политичког рада. Генерал Морган је објаснио да је став савезника да у број од 2.000 војника улази санитет и све помоћне јединице, као и да ће савезници снабдевати овај одред. Пошто је генерал Јовановић наставио да инсистира на томе да је 2.000 војника само основна борбена јединица коју треба ојачати логистиком, генерал Морган је обећао да ће о томе обавестити фелдмаршала Александера, али и додао да је у Београдском споразуму наведен број од 2.000 и да он не верује да ће фелдмаршал пристати на повећање. Као што је то био случај и у вези са осталим питањима током састанка у Девину, генерал Јовановић је у недостатку аргумената указивао на потребу савезничке и пријатељске сарадње која не одступа од основних начела Београдског споразума. Управо је по питању размештаја југословенског одреда генерал Морган први пут реаговао и указао да југословенска страна стално тражи нека попуштања и промену постигнутих договора.

Поред захтева за повећање броја војника, југословенској страни био је споран и предвиђени распоред југословенског одреда. Захтев генерала Јовановића био је да југословенски одред буде распоређен у Трсту, Пули, Тржичу, Бовецу, Толмину, Кобариду и мали део у Чедаду (итал. Cividale del Friuli). Генерал Јовановић је свој захтев поткрепио наводима из Београдског споразума којим је било дозвољено да Југославија учествује у окупацији, а да он сада тражи да та окупација иако симболична, буде спроведена „на савезнички пријатан начин, а не да то буде нека мера која нема никаквог значења, нити политичког, нити војничког, нити моралног, нити се води рачуна о осећају тог народа, јер то је армија која је гинула на тој територији”.¹³ Морган је сматрао да би то значило отежану контролу ових трупа и подсетио да су важеће инструкције да југословенске трупе морају бити све на једном месту. Лично је сматрао да је много боље уколико би биле на једном месту заједно него расејане. У току даље дискусије дошло је

---

¹³ *Истио*, стр. 14.

до изражаја различито схватање одредби Београдског споразума. Док је генерал Јовановић трдио да зону за смештај југословенског одреда треба одредити споразумно, генерал Морган је сматрао да ту нема говора о заједничком одређивању, него да југословенске трупе треба да заузму територију одређену од стране заједничког врховног команданта, односно, фелдмаршала Александера. Јовановић је тврдио да Београдски споразум не би ни био прихваћен да је југословенска страна тако разумела одредбе о размештају и поновио да одред треба да учествује у окупацији те зоне и буде распоређен у више места. Јовановић је наставио да уверава Моргана у потребу да југословенски одред у већим местима добије своје гарнизоне са 200 до 300 војника како би ти војници били са југословенским становништвом. Морган је уверавао да ће југословенски војници бити третирани као и савезничке трупе и да ће им бити омогућено да на допуст одлазе у Трст и Монфалконе. Најважнији захтев на коме је Јовановић инсистирао био је да савезници омогуће присуство југословенских војника у Трсту. Позивајући се на морално право, генерал Јовановић је објашњавао да је југословенска војска заузела Трст уз велике губитке и да треба да има гарнизон у том граду. Док је Морган инсистирао на поштовању ранијих договора и упозоравао да од Београдског споразума неће скоро ништа остати, Јовановић је сматрао да су то ситни уступци и да не треба доносити једнострана решења, већ да је потребно да се нађе решење које одговара савезничким односима. Морган је обећао да ће предати фелдмаршалу Александеру жеље југословенске делегације, али да таква решења нису у духу ранијег споразума.

С обзиром на то да до почетка преговора у Девину Југословенска армија није била повукла своје трупе са окупираних територија, генерал Морган је тражио њихово повлачење из Трста, Горице и Тржича, док је за Пулу рекао да могу да остану док тамо не стигну савезничке трупе. Генерал Манола је предложио да југословенске трупе остану у овим местима док се не добије одговор од британске, америчке и југословенске владе, уз напомену да југословенске војне власти нису тако схватиле распоред трупа. Појашњење југословенског става дао је генерал Јовановић који је рекао да је Београдски споразум протумачен тако да трупе морају да остану у извесним местима у тој спорној окупационој зони и да не могу мењати своја места. Иако је одбацио такво тумачење, Морган је прихватио да југословенске трупе остану

где се налазе док дође одговор од фелдмаршала Александера, али да повуку све патроле по улицама, као и страже, осим стража пред својом касарном. Југословенска делегација је прихватила овакав став уз изричит захтев генерала Јовановић да фелдмаршал одобри останак гарнизона у Трсту, као у месту које је освојила југословенска војска.

Трећа тачка дневног реда првог дана састанка у Девину било је питање југословенске војне мисије код 8. армије.¹⁴ Генерал Морган је начелно рекао да та мисија представља везу између југословенске врховне команде и 8. армије. Југословенски захтев био је да се мисија повећа на седам чланова, да мисија буде под командом Југословенске армије, затим да има своје представништво код савезничке војне управе у Трсту, као и слободу кретања и све услове за директну радио-везу са Београдом. Повећање броја чланова мисије објашњено је тиме да је Београдским споразумом назначено да ће чланови мисије радити као посматрачи, из чега произилази да је потребно да имају слободу кретања, а да у складу са својом функцијом мисија не може да има мање од седам чланова. Генерал Морган је у почетку био против повећања броја чланова мисије, пре свега због помањкања смештаја, а изричито против да мисија има свог представника код савезничке војне управе у Трсту. Сматрао је да чланови те мисије при 8. армији могу да посете војну управу и нешто дискутују с њом, али да не могу тамо стално да бораве. Јовановић је тај захтев правдао потребом да један представник буде стално присутан при војној администрацији ради решавања различитих питања, сматрајући да југословенска мисија треба, пре свега, да помаже савезничкој војној администрацији. Морган је објаснио да би на тај начин била нарушена непристрасност савезничке војне управе и да би у том случају и италијански представник требало да има своје место у савезничкој војној управи. Генерали Поповић и Јовановић су указали да се положај Италије никако не може упоређивати са положајем Југославије, као савезничке земље, као и да је у Трсту и околини заступљен словенски живаљ, о коме југословенска мисија треба да брине како живи и како се са њим поступа. Морган је прихватио да југословенска мисија има седам официра, који су могли да буду замењени у случају да не одговарају савезничкој војној управи, прихватио је да мисија добије директну радио-везу са Београдом,

---

¹⁴ *Исто*, стр. 18.

да чланови мисије слободно посећују спорну територију, али није прихваћено да има свог представника код војне управе у Трсту. На крају дискусије, генерал Морган је питао генерала Јовановић шта мисли о томе да савезници пошаљу своју војну мисију код југословенске војне мисије. Јовановић је одговорио да је то потпуно ново питање и да ће после консултација у најкраћем времену јавити одговор.

После дискусије о југословенској војној мисији код 8. армије на ред су дошла привредна питања.¹⁵ Југословенска делегација је овом питању приступила на основу Реферат о томе је израдио генерал Манола. Два најважнија питања о којима је југословенска делегација желела да дискутује била су питања поштовања постојећих трговачких уговора и питање ратног плена. Генерал Манола је поставио питање статуса трговачких уговора које је Југославија већ склопила са извесним трговачким клубовима у Трсту уз захтев да се ти трговачки уговори признају. Указао је да су наручени бродови, машине и различити материјал у циљу обнове и реконструкције Југославије, а све то имајући у виду став савезника да неће бити ограничења слободе трговине. У директној вези са привредним питањима било је и питање ратног плена који је Југословенска армија запленила на ослобођеној територији. Став југословенске делегације био је да је Југословенска армија ослободила то подручје и да целокупни ратни плен припада Југославији, без обзира да ли је он досад извезен или није. После појашњења генерала Јовановића да под ратним пленом подразумева целокупну ратну опрему оне јединице која је ту затечена, обалску артиљерију, као и целокупну опрему која се налазила по разним утврђењима, реговао је генерал Морган указујући да обалска артиљерија мора да припадне оној страни која ће дефинитивно добити територију на којој се она налази. Начелно су се сагласили да је то питање које треба да реши будућа мировна конференција. Под ратним пленом југословенска делегација подразумевала је и сва непријатељска државна предузећа која су радила за наоружавање и опремање фашистичке војске. На изјаву генерала Јовановића „они су тако поступили према нама да нема разлога да ми поступамо другачије према њима”, реговао је генерал Морган рекавши да „ми не можемо предузимати мере као фашисти” и да би требало формирати комисију која ће

---

¹⁵ *Исто*, стр. 20.

проценити сваки појединачни случај.¹⁶ Као једно од важних питања у том контексту, генерал Јовановић је поставио питање арсенала у Пули. Генерал Манола је објаснио да није у питању војна опрема, јер у арсеналу је било само неколико механичарских радионица и неких сировина, већ да је важан сâм арсенал који је, заправо, фабрика која је производила ратне бродове који су се борили против југословенске војске. Састанак је прекинуо генерал Морган и најавио наставак за сутрадан, у нади да ће у међувремену добити и одговор фелдмаршала Александера.

Прва тема дискусије другог дана састанка била је тачка савезничког меморандума која се односила на враћање становника Јулијске крајине које су југословенске власти ухапсиле и одвеле и о враћању конфисковане имовине од стране југословенских власти.¹⁷ Морган је указао да владе САД и Велике Британије придају велику важност овом питању, уз напомену да две владе имају разумевања да се то не може одмах извршити.¹⁸ Генерал Велебит је подсетио да је југословенска влада приликом потписивања споразума у Београду предала амбасадорима САД и Велике Британије ноту у којој је поред осталог наведена изјава о томе да југословенске власти на територији Јулијске крајине нису вршиле конфискације имовине, депортације или хапшења, осим из разлога војне сигурности и то само према лицима која су била позната као фашисти или ратни злочинци.¹⁹ Велебит је тврдио да се сви они који су ухапшени налазе у градовима на

---

¹⁶ *Исто*, стр. 22.

¹⁷ На решавање овог питања југословенску владу обавезивала је тачка 6. Београдског споразума од 9. јуна 1945. године: „Југословенска влада ће вратити становнике тог подручја које је ухапсила или депортовала осим оних који су 1939. године имали југословенско држављанство, и реституираће имовину коју је конфисковала или однела”. *Balkanski ugovorni odnosi 1976–1996, Dvostrani i višestрани међународни уговори и други дипломатски акти о државним границама, политичкој и војној сарадњи, верским и етничким мањинама*, том II: (1919–1945), уредник Momir Stojković. Beograd: Službeni list SRJ, 1998, 667.

¹⁸ „Zapisnik sa sastanka, Duino 14. juna 1945”. AJ, ф. 836 (KMJ), I-3-d/22, стр. 1.

¹⁹ „Нота владе ДФЈ владама Велике Британије и САД поводом потписивања споразума о Јулијској крајини 9. јуна 1945”. *Balkanski ugovorni odnosi 1976–1996, Dvostrani i višestрани међународни уговори и други дипломатски акти о државним границама, политичкој и војној сарадњи, верским и етничким мањинама*, том II: (1919–1945), уредник Momir Stojković. Beograd: Službeni list SRJ, 1998, 668, 669.

територији Јулијске крајине, као и да једино савезничка војна власт као највише тело има право да иде по затворима и да ослободи кога хоће. На основу пуномоћја које је добио од своје владе, Велебит је изјавио да нико из тих крајева није депортован од стране југословенских власти.²⁰ Дискусија о овом питању завршена је пошто је генерал Јовановић прихватио предлог генерала Моргана да уколико би се појединци жалили да су били присилно мобилисали, да се такве жалбе решавају преко југословенске војне мисије при 8. армији.

У току преподневног дела другог дана састанка, генерал Морган је југословенској делегацији уручио две ноте: ноту која се односи на питање окупације Пуле и ноту о контроли кретања.²¹ Пошто су се чланови југословенске делегације међусобно продискутовали о овим нотама, најпре је разматрана нота о окупацији Пуле. У вези са кретањем савезничких конвоја путем између Пуле и Трста, генерал Морган је објаснио да на том простору не предвиђа стално задржавање својих људи, већ само тражи простор за паркирање аутомобила, простор за кување obroka, постављања станице за поправку возила и станицу за медицинску помоћ. Генерал Јовановић је био сагласан да савезници могу слободно да се крећу и да се служе овим путем. У вези са савезничком нотом о контроли кретања, дискутовано је о географском одређењу појма Јулијска Венеција (*Venezia Giulia*). Савезничка делегација дала је објашњење да је реч о бившој италијанској провинцији Венеција Ђулија која сеже до предратне југословенско-италијанске границе и укључује и Истру. Као званична дефиниција прихваћена је формулација коју је дао генерал Велебит „Предратна италијанска провинција Венеција Ђулија”. План савезничке делегације у вези са легитимацијама за кретање био је да та легитимација носиоцу омогућава слободно кретање на територијама под савезничком, као и под југословенском окупацијом. Савезничка делегација предложила је три врсте легитимација: за становнике Венеције Ђулије, затим, за

---

²⁰ Новија истраживања ове теме указују на постојање више од 50 различитих спискова депортованих. Urška Lampe, „Guerra gelida a Belgrado. Le deportazioni in Jugoslavia dalla Venezia Giulia nel secondo dopoguerra. La questione degli elenchi e nuove fonti”, *Acta Histriae* 26, 3 (2018), 691–712. Urška Lampe, „Kako je ujetništvo spremenilo družinsko življenje: primer deportirancev iz Julijske krajine v Jugoslavijo po drugi svetovni vojni”, *Studia Historica Slovenica*, 3 (2020), 773–810.

²¹ „Zapisnik sa sastanka, Duino 14. juna 1945”. AJ, ф. 836 (KMJ), I-3-d/22, стр. 2.

италијанске држављане и југословенске држављане. Обе стране су се сагласиле да легитимације буду разнобојне и да њихово издавање буде бесплатно. У вези са омогућавањем слободе кретања, договорена је сарадња југословенске и савезничке војне управе на откивању идентитета лица која су сарађивала са непријатељем.

Другог дана састанка настављени су разговори о питањима која се односе на маритимне односе између Југославије и савезника.²² По питању употребе лука и комуникација, југословенска страна је истакла заинтересованост за тршћанску луку, пре свега због довожења материјала за југословенски одред, за снабдевање југословенског становништва у северозападном делу, као и довожење осталог материјала преко разних савезничких организација савезничким и југословенским бродовима. Због тога је генерал Манола тражио да Југославија добије слободу употребе пристаништа, магацине, радну снагу, стражу која ће чувати магацине, као и своје лучке власти које ће одређивати све односе са савезничком управом. Исте захтеве Манола је истакао и за коришћење луке у Пули. Савезнички представници су прихватили захтев да југословенски бродови пристају у Трсту и ту укрцавају и искрцавају терет за потребе Југославије. У складу са договором о слободном промету који је постигнут претходног дана, потврђено је право транспорта робе из тршћанске луке до југословенске територије. Савезници су одбили захтев за постављањем југословенских стража уз образложење да је читава тршћанска лука била под савезничком стражом. Договорено је да се после паузе за ручак састану генерал Манола и један представник савезничке војне управе и договоре детаље у вези са употребом лука. Коришћење тршћанског бродоградилшта генерал Манола је истакао као важно питање, с обзиром на то да је Југославија већ била наручила бродове. Тражио је одобрење да тршћанска бродоградилшта могу да врше поправку југословенских бродова, а поред тога да тамо бораве Југословени који би контролисали рад у тим фабрикама. Исте услове Манола је тражио и за бродоградилште у Пули, уз захтев да тамо буде југословенска управа под савезничком командом. Генерал Манола је покренуо и дискусију о бродовима које је запленила Југословенска армија и које Југославија сматра својим ратним пленом, а који се налазе на води

---

²² *Истио*, стр. 4.

или под водом у простору окупираном од савезника. Предложио је да дизање потопљених бродова организује Југославија или фирма са којом ће бити склопљен такав уговор. Као део ратног плена који потражује југословенска страна, Манола је означио и нека постројења која су почела да се граде у тршћанском бродоградилшту за потребе непријатеља. За југословенске бродове који пристану у Трст и Пулу тражио је да имају право да добију воду и набаве гориво.

Питање цивилне администрације поново је покренуо генерал Велебит другог дана састанка.²³ Велебит је настојао да објасни да постоји велика разлика између цивилне управе у земљама које су окупирале савезничке трупе и у преосталом делу Италије. Навео је да у тим другим деловима савезничка војна управа употребљава цивилни чиновнички апарат који је служио фашизму. Као супротност таквом чиновничком апарату, указао је на демократски чиновнички апарат који је народ створио као инструмент борбе против фашизма и који је у том тренутку постојао на територији Јулијске крајине коју су окупирале савезничке трупе. У доказивање заслуга које је тај народ имао у савезничкој борби током рата укључио се и генерал Јовановић. Он је навео пример да док су савезници били на југу Италије, те народне власти су формирале одреде и нападале немачке колоне, рушиле железничке линије и комуникације. У складу са заслугама које су народни одбори остварили, Јовановић је затражио да савезници на тој територији не доводе италијанског префекта кад већ постоји народна власт. Колико је то могуће препознати из записника са састанка, али делује да је генерал Морган са чуђењем питао генерала Јовановића зашто мисли да би савезници променили народне одборе и додао да свакако нема потребе да га у нешто убеђују, јер он не може дати веће гаранције него што је то наведено у Београдском споразуму. Генерал Јовановић је подсетио да је током састанка претходног дана било говора о томе да треба довести италијанског префекта и да сматрају да је боље задржати народне одборе. У току даље дискусије савезнички представници су настојали да убеде југословенске генерале да је реч о неспоразуму, јер је префект поменут само у вези са провинцијом Удине и да треба имати поверења у савезничку власт. Објашњено је да савезничка војна управа мора најпре да види како ће радити

---

²³ *Истио*, стр. 5.

постојећа администрација, а сам генерал Морган је потврдио да док се не покаже нека потреба и незадовољство, постојеће цивилне власти остају да функционишу до даљег. Уколико би и било разлога да се неки чиновник замени, савезничке војне власти би од постојећих цивилних власти тражиле да предложи другу особу. Додао је да нема другог начина, већ да треба веровати савезничкој војној управи.

У раним поподневним сатима другог дана састанка представници обеју страна начелно су завршили дискусију по свим питањима и сагласили се да је потребно да се почне рад на утврђивању главних тачака споразума, као и на утврђивању додатака споразума.²⁴ Извесна питања остављена су за решавање током овог процеса, тако да је и наредних дана дошло до врло динамичне размене захтева и мишљења. Договорено је да се најпре направи споразум са тачкама које су усаглашене, као и са тачкама о којима ће се касније дискутовати, а да се детаљи споразума разраде у додацима који ће бити додати споразуму. Усаглашено је да прва тачка буде споразум о команди и контроли сидришта на западној обали Истре, затим је договорена осма тачка о контроли кретања, девета тачка која се односила на савезничке, економске и железничке мере, тачка број 10 употреба лука Пуле и Трста. Приликом одлучивања о предлогу генерала Моргана да тачка 11 буде тачка о питању депортације, дошло је до неслагања између генерала Јовановића, који је тврдио да та тачка није важна, и генерала Велебита који се томе успротивио рекавши да Југославија у радним јединицама у Марсељу, на Сардинији и на Сицилији има 25.000 депортираних људи из словеначког приморја и Истре, као и да је Черчил био обећао Брозу да ће вратити те људе чим се рат заврши. Делегације су се повукле да самостално већање, а генерал Манола и један савезнички представник разговарали су о поморском аранжману.

У вези са питањем граница, Морган је упознао југословенску делегацију са одлуком фелдмаршала Александра.²⁵ Рекао је да фелдмаршал потпуно резуме југословенске захтеве у вези са западном границом, али то може да се реши једино на нивоу савезничких влада. С обзиром да је то била коначна одлука, према којој је граница

---

²⁴ *Истио*, стр. 8.

²⁵ *Истио*, стр. 10.

провинције Удине представљала западну границу, Велебит је појаснио да западна граница коју они траже иде више према западу, где је леви крак стара аустријска граница према западу, а граница према западу је граница између провинција Венеција Ђулија и провинције Удине.

Свој коначан став у вези са размештајем југословенског одреда фелдмаршал Александер доставио је у форми депеше коју је прочитао генерал Морган.²⁶ Као што је то и раније било познато, фелдмаршал Александер је потврдио да не одобрава да југословенски одред од 2.000 људи буде распоређен у градовима Горица, Трст, Тржич и другим местима. Фелдмаршал је тражио да се одред распореди на простор који је одређен, а био је спреман да касније изврши неке измене. Његова одлука о томе где ће југословенске снаге бити распоређене и колика ће бити јачина тог одреда зависила је искључиво од ситуације у Јулијској крајини и од понашања и става самих трупа. Морган је појаснио да је команда 13. корпуса овлашћена да изврши извесне промене у размештају југословенског одреда. Југословенска делегација је на крају састанка 14. јуна изјавила да није сигурна да ли ће већ сутра моћи да потпише споразум. Југословенској делегацији су увече тог дана достављени сви додаци уз споразум, како би се припремила за сутрашњи састанак.

На почетку састанка 15. јуна генерал Јовановић је по питању зона окупације тражио да у Сежани буде један мешовити гарнизон, узимајући у обзир да је тамо огромна већина словенског становништва, као и на основу тога што је сматрао да савезнички односи захтевају да у једном гарнизону буду заједничке снаге. Морган је прекинуо дискусију о томе с обзиром на то да је фелдмаршал дао своју коначну одлуку. Током дискусије обе стране су се сагласиле да је по питању прилога који се односи на морнарицу (прилози Ј и Г) дошло до неспоразума, јер су они требало да буду заједнички израђени претходног дана на састанку генерала Маноле и британског комодора.

Југословенска делегација уручила је 15. јуна савезничкој делегацији предлог за организовање цивилне администрације на територији Јулијске крајине под савезничком управом.²⁷ У предлогу су били

---

²⁶ Исто.

²⁷ Миљан Милкић, „Споразуми о Јулијској крајини 1945”, у: *1945. крај или нови*

формулисани захтеви које су југословенски представници већ наводили претходних дана. Генерал Морган је сутрадан, 16. јуна, одговорио на југословенске предлоге у форми промеморије коју је упутио генералу Јовановићу и поновио основне принципе организовања власти у оквиру савезничке окупационе зоне.²⁸

С обзиром на то да преговори у Девину нису у потпуности ишли у правцу постизања свих гаранција и захтева које је постављала југословенска делегација, Јосип Броз је 18. јуна 1945. у 23.45 часова упутио инструкције југословенским преговарачима у Девину. Сугерисао је да у преговорима покушају да добију гаранције за поштовање цивилних власти, али да и без тих гаранција могу да потпишу споразум о демаркационој линији и о осталим тачкама по којима је постигнут споразум.²⁹ Даље је сугерисао да могу дати изјаву да није дошло до споразума о цивилној власти. Броз је сматрао да је значајно потписати барем део споразума, како би на тај начин онемогућили савезнике у постављању нових захтева као што би могла да буде окупација западних обала Истре. Југословенска делегација је током преговора 19. јуна предложила да англо-америчка војна управа призна постојеће органе власти.³⁰ Савезничка делегација није прихватила да овај текст буде унет у споразум, али се усмено сагласила са тим предлогом.

У својству опуномоћених представника својих команди, генерали Јовановић и Морган потписали су 20. јуна 1945. у Девину „Споразум између савезничког врховног команданта на Средоземљу и врховног команданта Југословенске армије”.³¹ Као што је то договорено

почећак? Уредник Зоран Јањетовић, (Београд: Институт за новију историју Србије, Музеј жртава геноцида, 2016), 152.

²⁸ *Истио*.

²⁹ Miljan Milkić, *Tršćanska kriza u vojno-političkim odnosima Jugoslavije sa velikim silama 1943–1947* (Београд: INIS, 2012), 105. Миљан Милкић, „Споразуми о Јулијској крајини 1945”, у: *1945. крај или нови почетак?* Уредник Зоран Јањетовић, (Београд: Институт за новију историју Србије, Музеј жртава геноцида, 2016), 152, 153.

³⁰ Миљан Милкић, „Споразуми о Јулијској крајини 1945”, у: *1945. крај или нови почетак?* Уредник Зоран Јањетовић, (Београд: Институт за новију историју Србије, Музеј жртава геноцида, 2016), 153.

³¹ *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, 1945, ur. Bogdan Popović, Београд: Jugoslovenski pregled, 1984, 98–99.

током преговора, уз споразум прикључени прилози којима су ближе дефинисане тачке споразума: Прилог Ц – Упутство за концентрацију одреда који се ставља под команду и контролу савезничког врховног команданта на Средоземљу; Прилог Д – Југословенска мисија при Осмој армији; Прилог Е – Окупација Пуле од стране англоамеричких снага; Прилог Ф – Ратни плен; Прилог Г – Споразуми о команди и контроли сидришта; Прилог Х – Контрола кретања; Прилог И – Економске и саобраћајне мере; Прилог Ј – Употреба лука Трста и Пуле.³² У документу под називом „Примедба о цивилној управи зоне Јулијске крајине која долази под савезничку војну управу”, који су Јовановић и Морган потписали истог дана наведено је да савезничка делегација није могла да прихвати предлоге југословенске владе о организовању цивилне управе, као и да југословенска делегација није прихватила савезничку промеморију од 16. јуна у којој је објашњен рад савезничке војне управе, због чега југословенска влада задржава право да питање цивилне управе покрене дипломатским путем.³³

Као што није била задовољна самим током преговора, југословенска влада није могла са задовољством да прихвати ни права и обавезе добијене потписивањем споразума у Девину. У том смислу је карактеристично саопштење државне информативне агенције ТАН-ЈУГ од 20. јуна 1945. у коме се о споразуму говори као о делимичном споразуму, имајући у виду да у споразум није ушла тачка о цивилној управи.³⁴

***

Са југословенске стране преговарачи у Девину били су генерали Југословенске армије, који су током преговора са савезничким војним представницима настојали да искористе све аргументе и сав утицај који је омогућавала тадашња међународна позиција Југославије. Они су стално потенцирали чињеницу да је Југославија савезничка држава,

---

³² *Истло*, 99–105.

³³ *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, 1945, ur. Bogdan Popović, Beograd: Jugoslovenski pregled, 1984, 105.

³⁴ Миљан Милкић, „Споразуми о Јулијској крајини 1945”, у: *1945. крај или нови почетак?* Уредник Зоран Јањетовић, (Београд: Институт за новију историју Србије, Музеј жртва геноцида, 2016), 153, 154.

а Италија непријатељска и да због тога Југославија и Италија немају иста права. Југословенски преговарачи су наглашавали податак да у Јулијској крајини живи словенски живаљ, док су Италијани у мањини. Од стране савезничких преговарача примећен је и лоше прихваћен покушај да се тада важећи италијански закони поистовете са фашистичким законима. Главни преговарач на страни савезника генерал Морган често је критиковао начин на који југословенски представници износе аргументе и више пута поновио да југословенски представници сматрају да је споразум само оно што њима одговара, да траже велике измене Београдског споразума и да уколико се тако настави од споразума неће ништа остати. Један од преговарача Владимир Велебит, тада актуелни помоћник министра спољних послова, записао је касније да је током преговора „атмосфера била ледена”.³⁵ Уз оgradu да из записника није могуће на најбољи начин проценити атмосферу на састанку, наводимо дијалог у коме се препознаје шаљив тон када је 15. јуна, пошто је југословенска делегација прихватила савезнички предлог у вези кретања преко окупационе зоне, генерал Морган констатовао „да ствари напредују”, а генерал Јовановић прокоментаришао „Да, данас нема кише”. Иако преговори у Девину нису резултирали добијањем гаранција за несметан рад локалних народних одбора, као ни добијањем одобрења за повећање броја југословенских војника у области под савезничком окупацијом, чиме би позиција Југославије на простору Јулијске крајине била значајно ојачана, споразум у Девину је представљао добру основу за наставак дипломатске борбе на мировној конференцији.

---

³⁵ Mira Šuvar, *Vladimir Velebit, svjedok historije* (razgovore vodila i priredila Mira Šuvar), (Zagreb: Razlog d.o.o, 2001), 151, 152.

Извори и литература

Необјављени извори

Архив Југославије, Фонд 836 (Кабинет маршала Југославије)

Објављени извори

Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, 1945, ur. Bogdan Popović, Beograd: Jugoslovenski pregled, 1984.

Šuvar, Mira. *Vladimir Velebit, svjedok historije* (razgovore vodila i priredila Mira Šuvar). Zagreb: Razlog, 2001.

Студије

Milkić, Miljan. *Tršćanska kriza u vojno-političkim odnosima Jugoslavije sa velikim silama 1943–1947*. Beograd: INIS, 2012.

Чланци

Gombač, Metka. „Prispevek k rekonstrukciji upravnega delovanja pokrajinskega NOO v Slovenskem primorju in Trstu (1945–47)”. *Povojni čas ob meji*. Uredili so Tullia Catalan, Giulio Mellinato, Pio Nodari, Raoul Pupo, Marta Verginella, 211–220. Trieste: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli Venezia Giulia; Università di Trieste, Dipartimento di Scienze Geografiche e Storiche; Regione autonoma Friuli Venezia Giulia, 2007.

Lampe, Urška. „Guerra gelida a Belgrado. Le deportazioni in Jugoslavia dalla Venezia Giulia nel secondo dopoguerra. La questione degli elenchi e nuove fonti”. *Acta Histriae* 26, 3 (2018), 691–712.

Lampe, Urška. „Kako je ujetništvo spremenilo družinsko življenje: primer deportirancev iz Julijske krajine v Jugoslavijo po drugi svetovni vojni”. *Studia Historica Slovenica*, 3 (2020), 773–810.

Милкић, Миљан. „Споразуми о Јулијској крајини 1945”. У: *1945. крај или нови почетак?* Уредник Зоран Јањетовић, 141–160. Београд: Институт за новију историју Србије, Музеј жртава геноцида, 2016.

Milkić, Miljan. "Yugoslavia and Italy, 1945–1947: Yugoslav Policies and Strategies in the Trieste Crisis". In: *Italy's Balkan Strategies (19th–20th Century)*. Edited by Vojislav G. Pavlović, 267–279. Belgrade: Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, 2014.

Orlić, Mila. „La creazione del potere popolare in Istria (1943–1948)”. *Una storia balcanica. Fascismo, comunismo e nazionalismo nella Jugoslavia del Novecento*. A cura di Lorenzo Bertucelli e Mila Orlić, 123–151. Verona: Ombre Corte, 2008.

Colonel Miljan Milkić, PhD, Senior Research Associate
Institute for Strategic Research, Belgrade

Summary

DUINO AGREEMENT 1945: MILITARY DIPLOMACY IN THE STRUGGLE FOR WESTERN BORDERS OF YUGOSLAVIA

The article analyzes the negotiations that began on 13 June 1945 in Duino between the Yugoslav and Allied military representatives. The main goal of the negotiations was to closely define the decisions in adopted by signing the Belgrade Agreement on 9 June 1945. After difficult negotiations, the Duino Agreement was signed on 20 June 1945. The author points out the complex circumstances in which the negotiations took place. The article was written on the basis of documents from the Archives of Yugoslavia, published archival materials and literature. On the Yugoslav side, the negotiators in Duino were generals of the Yugoslav Army. During the negotiations with the allied military representatives, the Yugoslav generals tried to use all the arguments and all the influence that Yugoslavia had. They constantly emphasized the fact that Yugoslavia is an allied state, and Italy is an enemy, and that because of that, Yugoslavia and Italy do not have the same rights in the Venezia Giulia. Although the negotiations in Duino did not result in obtaining guarantees for the smooth operation of local people's committees, nor in obtaining approval to increase the number of Yugoslav soldiers in the area under Allied occupation, which would significantly strengthen Yugoslavia's position in Venezia Giulia, the Duino Agreement provided a good basis for the continuation of the diplomatic struggle at the peace conference.

Keywords: Venezia Giulia, Trieste, Yugoslavia, Duino Agreement, Great Britain, United States of America.